

Kristó Gyula

A honfoglalás évfordulójára készülve

Györffy György akadémikus a Magyar Tudomány 1993. évi 2. számában (136—149. o.) megjelent *Honfoglaló fejedelmek és a vezérek. Mítoszok, legalizáló történetek és egykorú feljegyzések* című írását azzal kezdi, hogy „a honfoglalás közelgő 1100 éves évfordulója előtt érdemes vizsgálatra venni” az anonymusi vezérnévsor hitelességének kérdését. Méltán látható e dolgozatban az egyik legelső példa arra, hogy a szaktudomány megkezdte a „felkészülést” a jubileumra. Nem nehéz megjósolni, hogy a következő évek egyik slágertémája a honfoglalás, illetve tágabb értelemben az 1100 éves Kárpát-medencei magyar jelenlét lesz. A szaktudósok nyomába publicisták és politikusok lépnek, a forrásokat mind szabad(os)abban fogják értelmezni, a következtetések mind messzebbre származnak majd a források biztosította talajtól. Aki egy kicsit is ismeri a magyar honfoglalás korának forrásait, tudja, hogy nagyon csekély számú, sokszor egymásnak is ellentmondó (ennél fogva biztos következtetésekre gyakran módot nem adó) információk maradtak ránk. Éppen ezért azt a kevés bizonyosat, ami nem — vagy aligha — képezheti vita tárgyát, feltétlenül tiszteltben kell tartani. Márpedig Györffy akadémikus írásában több olyan megállapítás van, amely — úgy tűnik — ellentmond a források (eléggé egybehangzó) tanúságának, illetve nem rendelkezik forrásbázissal. Pedig az alapelv, ahonnan Györffy okfejtését indítja, vitán felül igaz: „A módszeres történetírás követelménye, hogy a pártatlan egykorú forrásokból induljon ki, s a későbbi forrásokat attól függően értékelje, hogy mennyi idő választja el a történetektől, s informátora kinek az érdekét képviseli” (138. o.). Lássunk tehát néhányat azon megállapítások közül, amelyek nem látszanak összhangban lenni ezzel a helyes tétellel!

I. „Árpádot a források egyértelműen a honfoglalás cselekvő hadvezére gyanánt tüntetik fel, annak, ami a gyula méltóság eredeti szerepköre” (139. o.), vagyis Györffy szerint a honfoglaláskor a gyula méltóságot Árpád viselte. Vajon milyen források szólnak *egyértelműen* Árpádról mint a honfoglalás cselekvő hadvezérééről? Tanulmányában egy oldallal korábban Györffy állapította meg: „sajátos, hogy a nyugati forrásokban sem Árpád, sem más honfoglaló vezér neve nem fordul elő” (138. o.). E tétel Kurszánra nézve nem igaz, de Árpádra nézve igen, így hát nyugati források valóban nem szólnak a hadvezér Árpádról. Bizánciak lennének? Elég felütnünk a Moravcsik Gyula által összegyűjtött, az Árpád-kori magyar történetre vonatkozó bizánci forrás-corpust, hogy megállapíthassuk: Árpád (*Arpadis*) neve közel tucatszor fordul elő (többnyire VII. Konstantinosnál, egy esetben a *Continuatio Georgii monachi*-ban), de Árpád seregvezéri minőségében egyszer sem szerepel (honfoglalói seregvezérként pedig kiváltképpen nem). Maradnak a magyarországi latin források, közülük is elsősorban Anonymus, aki 300 évvel a honfoglalás után élt. Voltaképpen azt, hogy Árpád a honfoglalás cselekvő hadvezére volt, egyedül Anonymus állítja, ám ő már természetesen mást, mint a magyarok fölött három évszázada uralkodó dinasztia őst, el sem tudott képzelni a honfoglalás vezéréként. Még későbbi magyar források (Kézai Simon és a XIV. századi krónikakompozíció)

röviden csak annyit említenek, hogy Árpád vonult be elsőként a Kárpát-medencébe a honfoglaláskor, illetve hogy a többi magyarral együtt Árpád legyőzte és megölte Szvatoplukot. E források azonban immár 390 és 460 évre voltak a honfoglalástól. S ha tudósításukat esetleg vissza is lehetne vezetni az ősgestára (bár aligha lehet), az is 200 évvel a honfoglalást követően készült. A magyarországi latin forrásokról Györffy is akként nyilvánít — helyes — véleményt, hogy „az Árpádok 1100 tájától működő udvari krónikásai a hazai hagyományból oly módon »szelektáltak«, hogy csak az uralmon lévő ág eleiről és dicsérendő tetteiről szólnak, az uralomból kiszorítottak emlékéit feledésnek adták át” (140. o.). Nincs tehát sem *pártatlan*, sem *egykorú* forrás, amely Árpádról mint a honfoglalás cselekvő hadvezérééről, azaz a gyula méltóság viselőjéről egyértelműen szólna, a későbbi forrásokat pedig két vagy több évszázad (no meg egy „rendszeráltás”, a keresztény monarchia kialakulása) választja el a történetektől.

2. Györffy szerint „a kündünek tekinthető... Kurszán nem vett részt hadvezetésben” (139. o.). Ennek a megállapításnak a XVI. századi Aventinus híradása mond ellent, amely szerint — talán 892-ben — Kusal (azaz Kurszán) és a magyarok a Tisza és a Duna vidékén kardjukkal óriási pusztítást vittek véghez. Arnulf császár halála után — 900-ban — Kusal vértanúlag előzőnlötte Pannoniát, majd a bajorokra támadt, s Bajorországot nagy területen dúlta. Aventinus több mint 600 évvel az események után írta ezeket a sorokat, ám éppen Györffy említi ezen írásában, hogy a humanista Aventinus X. századi (azaz lényegében közel korú) forrásból merített (147. o.). Így természetesen tudósítása egészen más elbírálás alá esik. De nem kell pusztán Aventinusra hagyatkoznunk. Az Aventinus által kivonatolt *Annales Iuvavenses* arról ír, hogy Kusa királyt és főembereinek nagy seregét a bajorok 901-ben a Fischa mellett legyőzték. Igenis pártatlan, majdnem egykorú források szólnak arról, hogy Kurszán tevékenyen, seregvezérként vett részt a hadvezetésben (mind a honfoglalást megelőzően, illetve magában a honfoglalásban, mind azt követően) egészen 904-ben egy lakomán bekövetkezett haláláig, amelyet a korábban ellene harcolt bajorok idéztek elő. Voltaképpen ugyanezt mondta Györffy György 1955-ben (majd 1959-ben másodszor is) megjelent művében: „e források alapján, amelyek az Árpád-ház uralmának kezdetei tekintetében teljesen elfogulatlanok, megállapíthatjuk, hogy Kurszán kündü, a magyarok főfejedelme részt vett a honfoglalásban és az ezt követő években irányító szerepet vitt”. Csak persze ez a tevékeny hadvezér nem lehetett kündü, hanem gyula volt. Ám Györffynek 1993-ban, hogy megtarthassa Kurszánt kündünek, a források ellenében tagadnia kellett, hogy a hadvezetésben egyáltalán valaha is részt vett volna.

3. „A nomád vezérek a steppén a folyók mentén tavasszal és ősszel váltották szállásaikat az alsó téli és a felső nyári szállásaik között” — írja Györffy (141. o.). Így pl. Árpád nyári szállásától, a Csepel-szigettől és Székesfehérvártól délre a Pécs mellett levő, Árpád névvel jelzett téli szállásig vándorolt. Vajon milyen vízi út vezet Fehérvárról Pécsre, ahol bővízű folyókban nagyszámú állatot lehet itatni, s vajon volt-e a IX-X. század fordulóján akkora hőmérsékleti különbség Fehérvár és Pécs között, ami indokolta volna e százvalahány km-es út megtételét? De itt még legalább észak-déli „sétálóútról” van szó. Árpád fiának, Tarhosnak, unokájának, Tevelnek, dédunokájának, Tormásnak már csak egy alig száz km-es, ráadásul nagyjából nyugat-keleti irányú (tehát szállásváltást indokló éghajlati különbségekkel nem rendelkező) „sétálóút” jutott. Györffy rekonstrukciójában a legnehezebb helyzetbe Levente került. Györffy szerint „a legidősebb [Árpád-]fiú, Levente nevét két hely tartotta fenn: az egyik az Abaújvár-megyei Levente [?],..., a másik a 902-ben meghódított Morvaország déli központjánál fekvő Laventenburch (1054), újabb nevén Lundenburg vagy Břetšlav [Břeclav]” (141., 143. o.). Most nem azt kérdezem, hogy mi bizonyítja az 1297. évben előforduló *Luenta* (Levente?) és az 1054. évből adatolt *Laventenburch* létét 300, illetve 150 évvel korábban, még csak nem is azt, hogy mi bizonyítja, miszerint mindkét név egy magyar Levente személynév (és éppen Árpád fia Levente, nem pedig Vászoly fia Levente vagy akár más Levente) emlékéit őrzi, hanem azt: milyen folyó köti össze Abaújvár megyét és Laventenburchot, amelynek partján az egyikből elindulva a másikig lehet „nomadizálni”, arról már nem is szólna, hogy a két hely pontosan azonos

földrajzi szélességen fekszik, azaz klimatikusan nincs közöttük jellegzetes eltérés. Az ilyenféle megállapításoknak tehát sem forrásbázisuk, sem a dolgok belső logikájából adódó valószínűségük nincs.

4. „A magyar »kettős királyság« IX. századi meglétét két egykorú forrás bizonyítja”: Dzsajháni és a *Continuatio Georgii* monachi — véli Györffy (138. o.). Szerinte a honfoglaláskor Árpád a gyula, aki „a vezérlő hadúr, a germán »Heerkönig« szerepkörét” gyakorolta (139. o.), míg a kündü, azaz Kurszán „gyenge vagy fiatal kagán” [?], bár „az égből származtatott”. Eszerint a gyula a magyarok első, a kündü a második számú vezetője lenne. Ami itt még csak sejtés, a tanulmány 144. oldalán immár bizonyosság: a X. század közepén (942-ben) „a magyarok *első* [kiemelés tőlem] vezére a gyula méltóságot töltötte be”, s ez ekkor Árpád unokája, Fajszt volt. Ez ellentmond a magyar kettős fejedelemség *egyetlen* biztos forrásának, Dzsajháninak (a *Continuatio Georgii monachi* ugyanis nem „*kettős*” fejedelmet, hanem csak a magyarok *két* fejét, Árpádot és Kurszánt említi, akikről külön bizonyíték híján nem adódik automatikusan, hogy a „kettős” fejedelemség figurái). Dzsajháni szerint ugyanis a magyarok főnöke (*első* feje) a kündü, a gyula viszont a hadügyeket kézben tartó második méltóság. 1955-ben (majd 1959-ben) Györffy — helyesen — még Kurszánt (vagyis a kündüt) tekintette *első* fejedelemmek. A gyula megtétele a magyarok *első* fejedelmének nem fér össze a kettős fejedelemség forráshelyével. De további probléma is van itt. Ha 942-ben Fajszt volt a gyula, hogyan lehetett 950 körül (nagy)fejedelem, márpedig VII. Konstantinos annak nevezi, s azt is a bizánci császártól tudjuk, hogy a (nagy)fejedelem és a gyula különbözött egymástól. A (nagy)fejedelem mindig Árpád nemzetségéből van, az ettől a tisztségtől különböző gyula tiszt bírói méltóság (s mivel a császár azt hangoztatta, hogy a fejedelmet az Árpád-nemzetség adja, így a gyula méltóság viselője bizonyosra vehetően nem az Árpádok közül került ki). Ezt a nyilvánvaló ellenmondást Györffy akként igyekszik feloldani, hogy Fajszt gyula 942 után „saját gyula címét átengedte az Erdélyben országoló törzsfőnek”, s „felmerül a kérdés, hogy... nem Fajszt vette-e fel újból a kende címet” (146. o.). Az efféle hatalomátengedés kiváltképpen gyanús mozzanat, dehát persze minderre semmi adat nincs...

5. Nem feladatomból, hogy pontról pontra haladva mutassam be mindazokat a helyeket Györffy tanulmányából, amelyeknek nincs forrásos megalapozottságuk, s amelyek ennél fogva legalábbis vitathatók vagy tévesek, pedig nem kevés ilyen hely van még. Befejezésül egy, általános igényű megállapítását teszem mérlegre. Eszerint az etelközi kettős fejedelemség folytatása a magyar királyság (137. o.). Elméletileg elképzelhetetlen, hogy „belső-ázsiai eredetű türk-kazár uralmi rend” (uo.) a maga pogány-barbár berendezkedéseivel előzménye lenne egy keresztény-feudális királyságnak, amely erőteljes német mintákat követett. Nemdenem azért fordult szembe Vajk-István Koppánnyal, mert saját keresztény szemlélete, német orientációja, a királyságot megteremtteni akaró elképzelése összeegyeztethetetlen volt Koppány eszméivel? De hogy a kettős fejedelemség még Györffy szerint sem lehetett a keresztény monarchia előzménye, az magának a tanulmánynak a szövegéből is kiderül. Hogy a IX. században létezett a magyaroknál kettős királyság (fejedelemség), forrás által bizonyított tény, sem Györffy, sem én nem vonjuk kétségbe. Amikor azonban Györffy azt írja: „Kurszánnak a bajorok által [904-ben] történi megölése magával hozta, hogy a de facto uralkodó Árpád de iure is egyeduralkodó lett” (140. o.), nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a kettős királyság *megszűnt* létezni. Igaz, Györffy úgy véli, hogy „Árpád egyeduralma után egy időre felülkerekedett a régi uralmi rend: a kündü és a gyula kettőssége” (uo.), de erre egyfelől semmi bizonyítéka nincs, másfelől ez nem változtat azon a tényen, hogy a kettős királyság folytonossága megszűnt, harmadrészt pedig Györffy nem tudja (meg sem kísérel) bizonyítani, hogy az így — szerinte — „feléledt” kettős királyság kontinuuus lett volna egészen István koronázásáig. Erről már csak azért sem lehet szó, mert 950 táján — s ez még fél évszázadra esik István koronázásától — VII. Konstantinos hármassal vezetés alatt álló törzsszövetségről ír: a főhatalom az Árpád-nemzetségből való (nagy)fejedelemé, van két bírói tiszt: a gyula és a horka, továbbá van feje minden törzsnek is. Ez a „képlet” már egyáltalán nem hasonlít a Dzsajháni által leírt kettős fejedelemségre,

még — erősen eltérő funkcióval — a gyula méltóságnév mindkettőben szerepel is. Az etelközi kettős fejedelemség sem kronológiailag, sem tartalmilag nem folytatódott a magyar királyságban.

Miért kellett mindezeket szóvá tenni? Azért, mert ez egyszerre belügye a magyar tudománynak, ügye mindazoknak, akik az általános iskolától az egyetemig bezáróan bárhol történelmet tanítanak és tanulnak, s ugyanakkor — már csak a honfoglalás 1100 éves évfordulója miatt is — a legszélesebb közögy. Rendkívül sok a bizonytalanság az 1100 évvel ezelőtt történt események rekonstruálásában, még több a megítélésben. De legalább ott kell érvényesíteni a módszeres történetírás követelményét, a források kritikáját és a kritika rostáján átjutott források feltétlen tiszteletét, ahol ez biztosítva van. Ha ezeket idejekorán nem tisztázzuk (s vajon nem vagyunk-e máris késésben?), kétséges, hogy jól s jól ünnepeünk-e. Kacagányt fognak sokan ölteni, árvalányhaj lesz a divat, s korántsem biztos, hogy a kacagányba öltözöttek fogják-e tudni, viseltek-e egyáltalán honfoglaló eleink kacagányt. Tisztázni kellene azt is, isteni küldetés irányította-e, magyar hivatástudat vezette-e, vagy besenyő—bolgár vereség kergette-e a magyarságot a Kárpát-medencébe. Ha a szakma nem készül fel a honfoglalás 1100. évfordulójára (és a rá következő újabb nagy ünnepre, a magyar állam megteremtésének, a királyság létesítésének millenniumára), maga enged ki szellemeket a palackból, pedig azok valószínűleg akkor is elő-elő fognak bújni, ha nem történészek nyitogatják a palackot. A történelmet nem elég — úgy-ahogy — kutatni, a múltat meg is kell vitatni, be is kell vallani.

Györfly György

Válasz

Noha a vitákat a közönség szívesen olvassa, magam nem kezdeményezek és életemben csak egyszer válaszoltam egy, a bíráló után leközölt cikkben. Támadó cikkek inkább csak Czeglédy Károly, valamint Kristó Gyula és köre részéről értek; ezekre elvételre tettem megjegyzést lábjegyzetben vagy irodalmi függelékben. Ifjú koromban első indulatban választ is fogalmaztam, de aztán félretettem, s ez utólag bölcsnek bizonyult, mert évek múltán nézetem is megváltozott, s több haszon vált abból, ha munkáimon dolgoztam. Ha most Kristó Gyulával kivétel teszek, azt sem örömet teszem, s úgy vélem, csak másoknak fog örömet okozni.

Kristó vitacikke jó példa arra, hogy látszólag azonos törekvés mellett mint lehet tökéletesen ellentétes eredményre jutni. Nézeteimmel szemben azzal kezd nem is köntörfalazó támadását, hogy „Györfly akadémikus írásában — úgy tűnik — több olyan megállapítás van, amely ellentmond a források (eléggé egybehangzó) tanúságának, illetve nem rendelkezik forrásbázissal.”

Kristó „forrásbázisa” igen széles, de a magyar történészek hagyományos ismeretanyagát alig lépi túl, amint ez „Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig”. (Bp. 1980) c. könyvéből kiderül, mely jelen vitacikkének mintegy tudományos megalapozása.

Ami azon kételyét illeti, hogy volt-e kontinuitás az Árpádok etelközi és Szent-István-i állama között, azt a dinasztia folyamatossága igazolja. Kettős uralom földünk igen sok országában létrejött, mint átmeneti intézmény; gondoljunk csak a Meroving és Karoling dinasztia váltására, vagy akár a Türk Birodalom változó hatalmú uralkodóira. Kristó itt valójában azt az Elekes Lajostól tanult tételt képviseli,